

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MAANEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann og Peter Kr. Iversen

INDHOLD:

Johan Hvidtfeldt: Slægthistoriske Studier i Sønderjylland.

Julius Gregersen: Da St. Nikolai Kirketaarn i Flensborg brændte.

Sønderjydsk Maanedsskrifts Ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Aastrupvej, Haderslev.
Arkivar Peter Kr. Iversens Adresse er: Landsarkivet, Aabenraa.

NR. 2

1. FEBRUAR 1948

24. AARG.

NAKSKOV
SKIBSVÆRFT
NAKSKOV DANMARK

De Forenede Teglværker ved Aarhus. Aktieselskab
Tlf 644. Kontor: Parkallé 15, Aarhus. Tlf. 6444.
Facadesten, Tagsten, Radialsten, glass. Tagsten og Mursten

Paasch & Larsen, Petersen
Aktieselskab

HORSENS   Telefoner: 207 — 807 — 808

A/S FAXE KALKBRUD
Frederiksholms Kanal 16   Telefon Central 9123
JORDBRUGSKALK
97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som
den leveres - ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

Skal man til og fra

Sønderjylland

benytter man

Sydfynske Jernbaner

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK & EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup { 13
18

Aktieselskabet

Dampmøllen Victoria
Odense

Aktieselskabet

Tapetfabriken „FIONA“
FAABORG

Thisted

Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER
KØBENHAVN F.

Sønderjydske
Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 Vinterskole.
Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krøgh

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)
(Grundlagt 1887)
KOLDING

Leveringer under Statsfrøkon-
trollens selvvirkende Kontrol
Antager Frøavlere

Carl M. Cohr's

Sølvvarefabriker

Aktieselskab

Fredericia

Th. Damberg

Cigar- & Tobaksfabriker A-S
Nykøbing M.

Midtjyllands Ægekspert

ved A. Tornvig-Jensen.

BRANDE   Telefon 84 og 18
Brunkul købes og sælges.

„CIMBRIA“

Tømmerhandel A/S
Aabenraa

Træløst - Bygningsartikler
Støbegods

Tlf. 2006 - 2007 - 2008

Slægtshistoriske studier i Sønderjylland

En vejledning

Af Johan Hvidtfeldt.

Vil mennesket forstaa sig selv og prøve at faa rede paa forudsætningerne for de mange forskellige, ofte modstridende, evner og tilbøjeligheder, som findes hos den enkelte, maa han søge tilbage i slægtens fortid for at finde forklaringen. Det slægtshistoriske studium er derfor ikke et pedantisk samleri, der kun egner sig for folk med god tid. Det er i virkeligheden et udslag af menneskets trang til at prøve at finde en indre sammenhæng i livets mangeartede forteelser, den samme trang, som er forudsætningen for kunst og videnskab.

Slægtshistorikeren beskæftiger sig udelukkende med mennesker og deres indbyrdes forhold. Men ogsaa for historikeren er det til syvende og sidst mennesket, der er studieobjektet. Der er saaledes et vigtigt berøringspunkt mellem genealogi og historie, og paa mange maader kan historikeren drage nytte af slægtsforskerens arbejde. Middelalderhistorie uden adelsgenealogi er saaledes utænkelig, og indenfor udforskning af byernes historie er kendskabet til de førende familiers slægtsskabsforhold en vigtig forudsætning for at naa tilfredsstillende resultater, ligesom en mængde kulturhistoriske problemer kan løses gennem indgaaende slægtshistoriske studier.

Naa, nu er det jo ikke for at blive historiker eller erhverve menneskekundskab, at folk begynder at sysle med deres slægts historie. De færreste tænker vel heller ikke saa meget paa den viden om sig selv, de faar igennem deres genealogiske syssel. Den historiske viden og den menneskelige medviden er kun noget, man faar i tilgift. Det, som tilskynder de fleste, er vel snarest en slags nysgerrighed. Det kunde nu egentlig være morsomt at faa lidt mere at vide om oldefader, hvor han kom fra, og hvem hans forældre var. I mange slægter er der en eller anden interessant familietradition. Maaske er det slægtens fjerne hjemsted, de gamle tanter ved at fortælle om, eller maaske snarest en fin familieforbindelse. Adelig afstamning er den mundtlige

overleverings kæreste emne, og hvis alle familiesagn var rigtige, blev der ikke mange borgerlige slægter tilbage. Holberg haanede og spottede den honnorte ambition, men tilsyneladende har den gamle baron levet og skrevet forgæves.

Men naar man nu engang har en saadan tradition, saa er det ogsaa naturligt, at man prøver at faa opklaret, om der alligevel ikke er noget om det, de gamle fortæller. Og løgn er det jo heller ikke altid, i hvert fald ikke altsammen. Men hvordan faar man da spørgsmaalet løst? Ja, den letteste maade er selvfølgelig at henvende sig til en fagmand og bede ham undersøge sagen. Men det koster penge, og man gaar glip af den oplevelse, det er, selv at kæmpe med vanskelighederne og overvinde dem. Man bliver ikke betaget af den særegne spænding ved arbejdet eller tryllebundet af den ejendommelige stemning, der kan gribe en, naar man staar overfor fortiden i de gamle gulnede akter.

Den, der har besluttet sig til at søge sin slægtshistorie udredet, maa gøre sig klart, at der ligger en lang vandring forude, inden han naar maalet. Ja, man kan sige, at det er en endeløs vandring, han begiver sig ud paa, thi for hver ny ane, der bringes frem fra arkivernes og bøgernes gemmer, melder der sig to nye familiemedlemmer, som har krav paa at faa deres skæbne belyst, at blive indordnet i anegalleriet. Da hvert menneske har en fader og moder, fordobles antallet af aner for hver generation, man kommer tilbage. Ved tiende generation er man allerede oppe paa 992 personer, og gaar man længere tilbage, vokser tallet med fabelagtig hast. Man har regnet ud, at hvis et menneske, som er født omkring 1900, kunde føre sin anetavle tilbage til aaret 1200, til Valdemarernes storhedstid, vilde den ældste generation af hans forfædre tælle 2.097,152 mennesker. Og der har levet mennesker i Danmark i aartusinder før, saa hvis vi bare tænker os tilbage til et par aartusinder før Kristus, vil vi være naaet op paa rent astronomiske tal. Mulighederne er saaledes uendelige, og man bliver aldrig helt færdig med en anetavle, thi materialet er saa mangfoldigt, at man aldrig kan sige: nu har jeg udtømt alle kilderne, linierne kan ikke føres længere tilbage. Men netop dette, at arbejdet aldrig helt kan afsluttes og gøres færdigt, forlener det med en særegen spænding, som gør, at man stadig vedligeholder interessen, at man bliver ved med at hige og søge i de gamle bøger.

Men, vil man sige, det er vel altfor svært. Selvom man er klar over, at man før eller senere maa opgive at føre en linie længere tilbage, saa bliver der jo dog tale om et meget stort antal personer. Hvordan holder man rede paa dem? Det maa dog ikke glemmes, at hvis der ikke er tale om kongelige eller adelige familier, er det meget faa, der kan føre anelisterne længere tilbage end til omkring 1700 eller 1650,

og som regel vil der endda blive adskillige rækker, der standser betydeligt før. Der er ikke mange, der kan opregne et samlet antal paa 1000 aner, og i de fleste tilfælde vil man kun naa op paa nogle faa hundreder. Tænker man sig f. eks. en anetavle, hvor alle linierne er ført tilbage til 1700, vil den som regel kun rumme en 130 personer, og det maa dog siges at være overkommeligt, hvis man ellers lægger arbejdet fornuftigt an.

Men hvordan skal man da bære sig ad? Hvorledes skal man lære det omfattende kildemateriale og den store genealogiske litteratur at kende? Ja, det var det, de følgende sider skulde prøve at fortælle lidt om for Sønderjyllands vedkommende.

Indsamlingen af Materialet.

Den mundtlige overlevering.

Den mest primitive form for historisk overlevering er selvfølgelig, at fortællingen om fortiden og dens mennesker gaar fra mund til mund. Den mundtlige tradition er usikker, saa sandt som menneskets hukommelse er ufuldstændig, men for enhver, der beskæftiger sig med sin slægts historie, maa det dog i første omgang blive de levende menneskers vidnesbyrd, han bygger sin viden paa. Mangt og meget kan man finde i bøger og guldene papirer, men det meste af det, de gamle ved at fortælle, om deres forfædre, det vil man dog forgæves søge der. De har maaske levet sammen med dem, og de kan som regel fortælle om deres gode og daarlige egenskaber, om deres særheder, deres glæder og sorger, og intet skriftligt vidnesbyrd vil nogensinde kunne faa den værdi, som et levende menneskes fortælling om sin fader eller bedstefader. Derfor maa man, naar man har besluttet sig til for alvor at ville søge oplysninger om slægten og dens fortid, først og fremmest hjem søge alle ældre familiemedlemmer — ikke blot forældre og bedsteforældre — og faa dem til at fortælle.

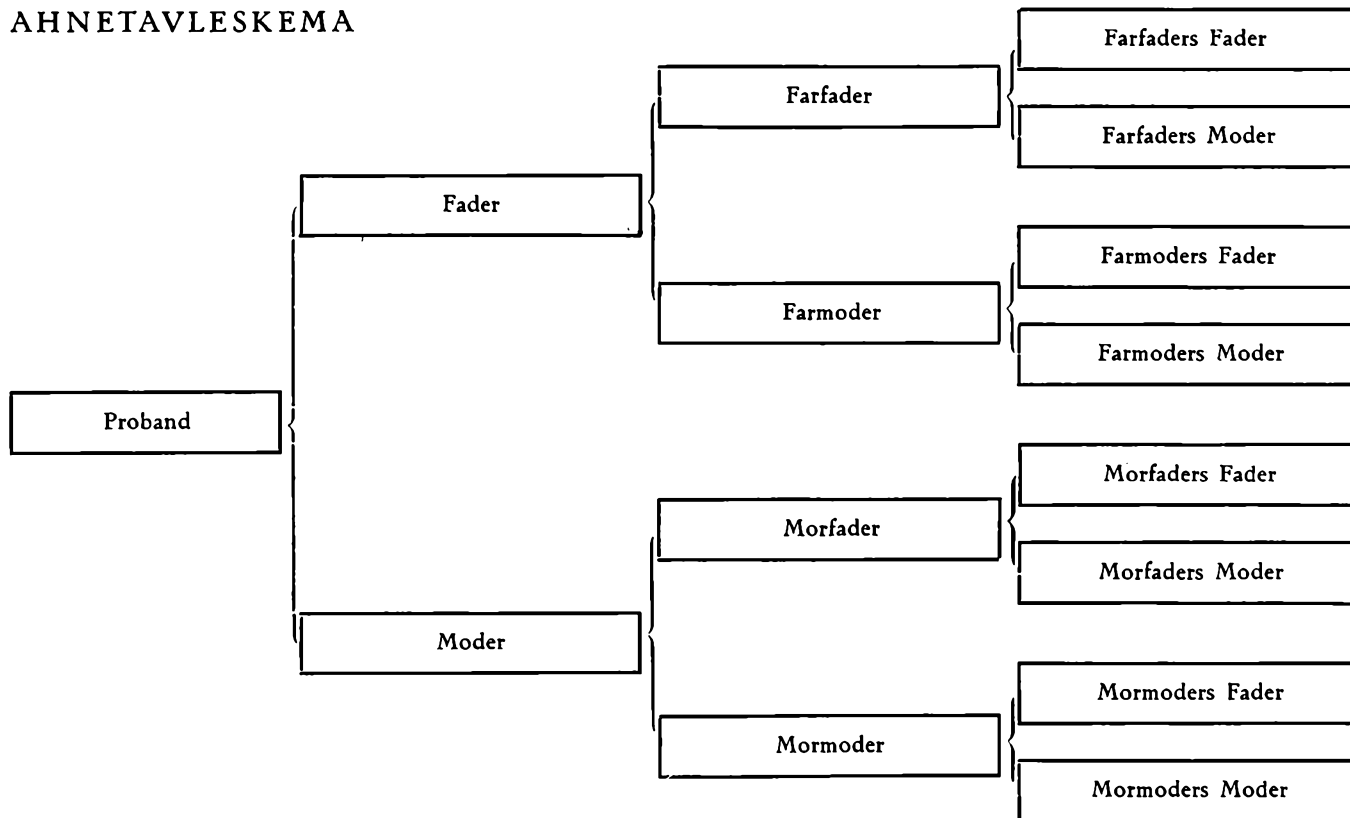
Det, det især gælder om, er at faa de oplysninger frem, som man ikke kan vente at finde andre steder. Gennem den mundtlige udspørgning skulde det gerne lykkes at faa samlet materiale til en lille biografi af de nærmeste forfædre, der ikke blot indeholder de nøgne biografiske data, men ogsaa fortæller noget om mennesket bagved aastallene. Og man bør absolut ikke undlade at nedskrive meddelelser, som maaske er usikre, og som fortælleren selv karakteriserer som tvivlsomme. Naar man i sine optegnelser bemærker, at der er tale om en usikker tradition, vil man jo aldrig bygge for meget paa den slags kildestof, og man har dog alle de oplysninger, som kan skaffes frem. Det viser sig ofte, at en sen og upaalidelig tradition, hvoraf størstedelen maaske er forkert, kan indeholde en kerne af

sandhed, som kan blive af uvurderlig betydning under det fortsatte eftersøgningsarbejde. Iøvrigt maa man altid huske paa, at det ikke er tilstrækkeligt at lade fortælleren snakke løs. Man maa gennem stadige spørgsmaal søge at finde frem til de oplysninger, man har brug for, og arbejde paa at sætte den paagældendes tanker i sving. De fleste mennesker staar meget usikre overfor aarstal og datoer, ja, mange ved ikke engang, naar de selv er født eller har haft bryllup. Og spørger man en person om, naar vedkommendes bedstefader er død, er det kun de færreste, der er i stand til at svare. Men er man ihærdig og bliver ved med at spørge, er det i mange tilfælde muligt, at faa oplysninger, der kan gøre det temmelig let at faa det paagældende aarstal fastslaaet ved kirkebøgernes hjælp. For selvom folk som regel ikke husker aarstal, erindrer de ofte den indbyrdes rækkefølge af fortidens begivenheder, og maaske kan den udspurgte, naar han har tænkt sig lidt om, mindes, at bedstefaderen døde aaret efter, at hans ældste barn blev født. Og saa er det jo ikke saa vanskeligt at faa aarstallet slaaet fast.

Forstaar man den kunst at spørge ud og faa de gamle til at tale, vil man snart faa samlet en mængde oplysninger. Man gør klogt i straks at begynde med at skrive alt ned, som man faar fortalt. Thi ellers vil man hurtigt glemme det meste. Paa den maade faar man ogsaa bedre overblik over, hvad man ved. Optegnelserne skal selvfølgelig ordnes omhyggeligt og gennemgaas, før udspurget af nye familiemedlemmer finder sted, saa man er fuldstændig paa det rene med, hvor man skal sætte ind med sine spørgsmaal.

Det er bedst med det samme at indført de biografiske oplysninger paa en *anetavle*. Derved bliver meddelelserne straks ordnet paa en overskuelig maade, hvorved den videre udspurgen lettes, og man undgaar at spørge samme person to gange, hvilket ellers let kan blive nødvendigt, naar man ikke straks er klar over rækkevidden af de oplysninger, man har faaet. En anetavle kan man selv lave ved med vandrette streger at dele et halvt folioark i fire eller fem lige store felter. Nederst sættes navnet paa den person, hvis forfædre anetavlen skal omfatte, den saakaldte proband. Feltet ovenfor deles i to lige store dele, en til faderen og en til moderen. Det næste felt deles paa tilsvarende maaade, et til hver af bedsteforældrene, og saaledes fremdeles. Er alle felterne brugt, begynder man paa nye tavler med den øverste person som proband. Anerne nummereres fortløbende, idet man begynder med nr. 1 til probanden, nr. 2 og 3 til forældrene, nr. 4 og 5 til bedsteforældrene paa fædre side og nr. 6 og 7 til bedsteforældrene paa mødre side, medens oldeforældrene faar nr. 8—15, og tipoldeforældrene nr. 16—31 og saa fremdeles. Systemet har den fordel,

AHNETAVLESKEMA

at man altid kan finde en persons fader ved at fordoble hans nr., moderens ved at fordoble og lægge en til. Omvendt kan man finde et ægtepars barn ved at halvere faderens nummer.

Paa anetavlen indføres dog ikke alt, hvad man ved om den paa-gældende, men kun hans stilling og data, saasom fødsel, vielse og død samt navnene paa de ægtefæller, som ikke selv er aner. De øvrige oplysninger, som kan fremskaffes om hver enkelt person, opføres for sig paa et særligt stykke papir, et til hver person. Disse forsynes med anernes numre og ordnes efter disse.

Løvrigt kan en anetavle ogsaa opstilles i listeform, der bedre egner sig til trykning. Man begynder selvfølgelig med probanden, derefter følger anerne i nummerorden og med angivelse af numrene. Af hensyn til overskueligheden, maa man altid gennem overskrifterne vise, hvor en ny generation begynder.

Mange mennesker vil dog ikke nøjes med kun at søge oplysninger om deres aner, men ønsker ogsaa at faa noget at vide om deres forfædres efterkommere, om deres slægt i videste forstand og om dennes forskellige forgreninger. Det er lettest at opstille oplysningerne om *efterslægten* paa en tavle, idet man anbringer stamfaderen øverst oppe og hans børn nedenunder. Det ældste barn længst til venstre. Over børnene anbringes en vandret streg eller klamme. Slægtskabsforholdet vises ved hjælp af en streg, hvis ene ende staar lodret paa klammen, mens den anden peger mod faderen. Saaledes fortsættes ned efter, saavidt pladsen tillader. Hvis en saadan tavle ikke skal blive altfor stor og uhaandterlig, vil den som regel kun kunne rumme nogle faa generationer, og den maa derfor forsættes paa nye tavler. Selvfølgelig maa man ogsaa i dette tilfælde have enkelte stykker papir, et til hvert familiemedlem, hvor mere udførlige oplysninger kan indføres.

Hvis man vælger at redegøre for efterkommere efter en mand, der har levet for et par aarhundreder siden, vil man som regel komme til at arbejde med et utal af personer, og det vil blive uhyre vanskeligt nogensinde at gøre undersøgelsen færdig. Man bør derfor, hvis man ikke har tænkt sig at ofre mange aars arbejde derpaa, helst begynde med en ikke for fjern forfader eller ogsaa nøjes med en saakaldt *stamtavle*, hvor man kun medtager efterkommere i den mandlige linie, altsaa de personer, der efter de nugældende navneregler bærer samme slægtsnavn.

Hvis man tænker paa at lade sit værk trykke, vil det som regel blive dyrt at sætte de store tavler op, hvorfor mange vil foretrække at gengive efterslægtstavlen som almindelig tekst. Det er dog ret vanskeligt at finde et system, der baade er let overskueligt og samtidig lader det indbyrdes slægtskabsforhold træde tydeligt frem. I de ge-

nealogiske værker kan man se mange forskellige systemer anvendt. Hvert af disse har sine fordele, men *den generationsvise opstilling*, som bliver en del anvendt i de senere aar (bl. a. i Danmarks Adels Aarbog), vil dog vist i mange tilfælde være den mest praktiske. I denne behandles hver generation for sig, saaledes at der først gives en redegørelse for den paagældende mands børn, i næste afsnit behandles hans børnebørn, i det følgende oldebørnene o. s. v. Foran hvert afsnit angives, hvilken generation, der er tale om, og over redegørelsen for hvert kuld børn sættes en tydelig overskrift, der indeholder angivelse af forældrene. Oversigten lettes ved passende nummering af de enkelte personer og indbyrdes henvisninger.

Inden man fortsætter de slægtshistoriske efterforskninger i biblioteker og paa arkiver, bør man ogsaa aflægge et besøg paa den kirkegaard, hvor slægtens hedenfarne sover den evige søvn. Gamle gravstene kan ofte give uvurderlige oplysninger, og man kan ad denne vej faa en viden om fjernere slægtninge, som kan lette arkivarbejdet betydeligt. Har forfædrene ikke levet paa ens egen egn, kan det undertiden ogsaa lønne sig at aflægge et besøg i det sogn, hvor de har tilbragt deres liv. Ofte vil man her kunne finde gamle mennesker, der kan supplere de mundtlige oplysninger, man har faaet gennem familien. Og hvis det ikke drejer sig om mennesker, der har levet i altfor fjerne tider, vil man som regel ogsaa kunne fastslaa, hvilken ejendom, der har været i deres besiddelse. Paa denne maade kan man danne sig et begreb om de ydre rammer, de har haft for deres liv og virke, og har man fotografiapparatet med, kan man forevige den gamle slægtsgaard og skaffe illustrationsmateriale til den kommende skilddring af slægtens historie.

Eftersøgningen i trykte bøger.

En skønne dag er man kommet saa vidt, at de gamle tanter ikke kan fortælle mere. Vil man naa videre, maa man tage fat paa den uhyre masse af oplysninger om vore forfædre, som er gemt i bøger og gamle protokoller og papirer. Det virkelige forskningsarbejde begynder. Det naturligeste er først at give sig i lag med det trykte materiale, som man i de fleste tilfælde vil kunne arbejde med hjemme hos sig selv, idet bibliotekerne med stor imødekommenhed skaffer de værker til laans hos de større biblioteker, som de ikke selv har.

De oplysninger, man finder i bøgerne, ordnes selvfølgelig paa samme maade som de meddelelser, man har faaet ad mundtlig vej. Data indføres paa anetavlen eller stamtavlen, mens de øvrige enkeltheder noteres paa særlige stykker papir. Det er meget vigtigt altid — og omhyggeligt — at notere ned, hvor man har fundet de paagældende

oplysninger. Man kan ofte faa brug for at efterse kilden igen, og saa vil de færreste være i stand til at huske stedet, hvis de ikke har skrevet det ned. Megen tid vil kunne spares baade for en selv og andre, hvis man altid følger denne regel. Tænker man paa engang at udgive en ane- eller stamtavle i trykken, skal man jo ogsaa kunne dokumentere sin fremstilling.

Vil man gaa meget grundigt til værks og udnytte al den viden om det slægtshistoriske studium, som man kan faa gennem læsning, bør man studere *Albert Fabritius'* og *Harald Hatts* værk: *Haandbog i Slægtsforskning* (1943), der giver en meget udførlig, men let forstaaelig vejledning. Ligeledes vil det være naturligt at kigge det afsnit om slægtshistorie og personalhistorie igennem, som findes i *Troels Finks* og *Johan Hvidtfeldts: Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie* (1944), side 104—113. Har man gennemgaaet disse værker, har man et godt grundlag at begynde paa.

Det første, man iøvrigt gør, er at faa undersøgt, om der findes større værker eller artikler om de familier, man beskæftiger sig med. Nogen samlet oversigt over de slægter, der er behandlet i den danske personalhistoriske litteratur foreligger ikke, men i *Bibliotheca Danica* (1896) og *Erichsen og Krarup: Dansk historisk Bibliografi III* (1917) findes der oversigter over den personalhistoriske og genealogiske litteratur indtil 1912. De er ordnet efter personer og enkelte slægter, saa man meget hurtigt kan orientere sig i dem. En god hjælp til at finde sig til rette i den slægtshistoriske litteratur giver ogsaa det af Frederiksberg Kommunebiblioteker udgivne *Katalog over genealogisk Samling* (1944). I de danske oversigter medtages selvfølgelig ogsaa de sønderjyske slægter. Desuden findes en værdifuld redegørelse for den genealogiske litteratur vedrørende Nordslesvig i den af den tyske historiker *Th. O. Achelis* udarbejdede bibliografi: *Sippenkunde Nord-schleswigs. Ein bibliographischer Versuch* (i: Die Sippe der Nordmark V-VI, 1941-42), der dog kun omfatter enkeltslægter, men hverken enkeltpersoner eller den almindelige slægtshistoriske litteratur. Ved hjælp af de regelmæssige anmeldelser og litteraturoversigter i de senere aargange af Sønderjydske Aarbøger kan man følge med i, hvad der kommer af nye artikler og bøger.

Et meget stort genealogisk materiale findes i de personalhistoriske tidsskrifter. Vigtigst er her *Personalhistorisk Tidsskrift*, hvis omfattende stof temmelig let kan udnyttes ved hjælp af den udførlige indholdsfortegnelse i 9. række III. bd. (1930). Ogsaa heri findes der regelmæssige oversigter over personalhistorisk og genealogisk litteratur. En del udførlige anetavler og andet slægtshistorisk materiale er trykt i *Familiengeschichtliche Mitteilungen aus Nordschleswig*,

hvoraf der dog kun er kommet faa hefter. Betydelig interesse for danske slægter har ogsaa *Die Sippe der Nordmark*, der begyndte at komme i 1938. De tyske tidsskrifter *Zeitschrift der Centralstelle für niedersächsische Familiengeschichte* (1920-) og *Familiengeschichtliche Blätter* (1903-) indeholder ligeledes en del artikler vedrørende nordslesvigske forhold.

Foruden i de særlige genealogiske tidsskrifter kan man ogsaa finde et stort personalhistorisk stof i de mange sønderjyske tidsskrifter, som i aarenes løb har set dagens lys. Det er jo en næsten uoverkommelig opgave at gennemgaa disse for at finde en enkelt slægt eller en enkelt person, men som regel vil man kunne klare sig med de navneregistre og indholdsfortegnelser, der — ikke mindst i de sidste aar — er blevet udgivet. *Albertis: Register über die Zeitschriften und Sammelwerke für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte* (1873) indeholder ikke noget navneregister til de ældre tidsskrifter, men derimod et udførligt sagregister, som er et udmærket hjælpemiddel til at finde sig til rette i dette mylder af værker. Et fuldstændigt *Register til Sønderjydske Aarbøger 1889-1940* letter udnyttelsen af vort vigtigste sønderjyske historiske tidsskrift. Til Sønderjydske Maanedsskrift findes intet navneregister, men et saadant erstattes delvis af en udmærket *Indholdsfortegnelse til Sønderjydske Maanedsskrift 1.-20. Aargang* (1945), som indeholder et særligt afsnit om personalhistoriske samlinger og artikler om enkelte personer og slægter. En tilsvarende indholdsfortegnelse til *Grænsevagten* (1943) gør det muligt at finde frem til de mange oplysninger om enkeltpersoner fra den nyeste tid, som findes i dette tidsskrift. I denne forbindelse bør ogsaa nævnes de mange udmærkede nekrologer over Sønderjyllands førende personligheder, som er optaget i *Sprogforeningens Almanak*. Tilsvarende biografier findes ogsaa i *Deutscher Volkskalender für Nord-schleswig* (1925—). Et haandskevet alfabetisk register til de to værkers nekrologer findes paa Landsarkivets læsesal.

Ogsaa i de nyere tyske tidsskrifter vedrørende Slesvig og Holsten kan man finde et ret stort personalhistorisk og slægtshistorisk stof. Til *Zeitschrift der Gesellschaft für schleswig-holsteinische Geschichte* findes intet samlet navneregister, men kun til et vist antal bind — som regel 10 — ad gangen. Til *Die Heimat*, der især efter 1920 indeholder meget nordslesvigske stof, findes desværre slet intet register.

Af mere almindelige personalhistoriske værker bør man ikke glemme de biografiske leksika, først og fremmest *Dansk biografisk Lexikon*, udgivet af C. F. Bricka I-XIX (1887-1905), som selvfølgelig ogsaa medtager Sønderjyder. En ny udgave i 27 bind, der udkom i aarene 1933-44, indeholder værdifulde oversigter over de mere betydnings-

fulde slægters historie med gode litteraturhenvisninger. Denne udgave overflødiggor dog ikke Brickas værk, idet den ikke medtager alle artiklerne heri. Et særligt sønderjysk biografisk leksikon foreligger ikke. Grænseforeningen paabegyndte udgivelsen af et saadant, men det var kun naaet til Augustiny, da det maatte standses paa grund af de særlige forhold under krigen. I *Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie* (1901) findes en række biografier af danske og tyske personligheder, som har indtaget en fremtrædende plads i Sønderjyllands historie under fremmedherredømmet.

Genealogien er jo en gammel videnskab, som har været drevet med stor lidenskab gennem aarhundreder. Det er derfor ikke saa underligt, at der i tidens løb er blevet udgivet en række samlinger af stamtavler over forskellige slægter. Her maa først og fremmest nævnes *J. C. L. Lengnicks Genealogier over adelige og borgerlige Familier, Sofus Elvius, H. R. Hiort-Lorenzen, T. Hauch-Fausbøll og S. Nygård: Patriciske Slægter* (1891-1930) samt *Hauch-Fausbøll: Slægtshaandbogen* (1900—), der dog ikke er afsluttet. Endvidere *Thorkil Baumgarten: Borgerlige Familier* (1910) og *Slægtstavlesamlingen* (1931-33). Ogsaa i *J. Vahl: Slægtbog over Afkommet af Christiern Nielsen, Borgmester i Varde o. 1500* (1879-1897), findes der redegørelser for en del sønderjyske slægter. Af det store tyske værk *Deutsches Geschlechterbuch* omhandler bind 91 (1936) Sønderjylland og Holsten (bl. a. slægterne Ahlmann og Bargum), og i *Aus der alten Namens-truhe* (1944) har *Max Rasch* behandlet en del gamle nordslesvigske familier.

Den nordslesvigske bondestand var af ren dansk afstamning. De, der ikke havde set dagens lys i Sønderjylland, stammede næsten alle fra Nørrejylland, hvorfra tusinder og atter tusinder af unge bønderdreng og bønderpiger søgte sydpaa. Anderledes forholder det sig med samfundets højere klasser, adelsstanden, embedsmændene og byernes patricierslægter. Her vil man ofte kunne træffe slægter, der er indvandret sydfra, hvorfor man ved beskæftigelsen med disse undertiden kan blive nødt til at give sig af med den tyske slægtlitteratur. En nærmere omtale af denne skal ikke gives her, men de, der har brug for at vide noget nærmere herom kan henvises til den redegørelse, der er givet i *Fabritius'* og *Hatts* haandbog.

En anden forskel gør sig ogsaa gældende mellem de højere stænder og bondeslægterne. Det er forholdsvis sjældent, at man finder større slægtshistoriske værker vedrørende gaardmands- og husmandsfamilier. Nævnes kan egentlig kun *H. Hejselbjerg Paulsens: Sønderjydske Slægter* (1941-42), der giver en oversigt over besidderne af gaardene i Øster-Løgum sogn igennem tiderne og deres indbyrdes slægtskabs-

forhold. Ogsaa *Hans Krog: De gamle Slægter. Lokal- og Slægtshistorie fra Aller Sogn* (1936) indeholder en del oplysninger om dette sogns gamle slægter. I en række værker om enkelte slægter findes der ligeledes oplysninger om gamle sønderjyske bønder og deres familieforhold. *F. C. Sommers* bog om *Slægten Astrup* (1905) og *Hans Thysens* værk om *Slægten Thyssen* (1946) skildrer to betydelige vestslesvigske familier, mens *C. Maibølls* to bøger: *Maibøll Slægten fra Als* (1944) og *Skotøjsfabrikant Jørgen Andresen Petersen og Hustru Meta Marie Frost* (1946) rummer et næsten udtømmeligt slægtshistorisk materiale fra Als. Nævnes bør det ogsaa, at der i det af Rigsarkivet udgivne værk: *F. Falkenstjerne og Anna Hude: Sønderjydske Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden* (1895-99) findes lister over Sønderjyllands bønder i tiden omkring 1536. En fortegnelse over beboerne i Vestslesvig 1599 er udgivet af *Johan Hvidtfeldt* i *Sønderjydske Aarbøger* 1937.

Helt anderledes ligger forholdet, naar man vender sig til samfundets højere klasser. Bedst undersøgt er uden tvivl adelens historie. Det faar dog ikke saa stor betydning for Nordslesvig, hvor adelen siden 1500-tallet var forholdsvis faatallig paa grund af kongens og hertugens store opkøb af adelsgaarde. Alligevel vil man i det store værk *Danmarks Adels Aarbog* (1884—) kunne finde en del nordslesvigske slægter omtalt, ogsaa slægter, som oprindeligt har tilhørt bondestanden, men senere er blevet adlet. Adelsaarbogen er hidtil udkommet i 54 bind (et bind udgives hvert aar), og i det sidstudkomne bind vil man altid finde en fortegnelse over de hidtil omtalte slægter, med angivelse af i hvilket bind, deres historie er behandlet. En fortegnelse over samtlige danske adelsslægter med en kort redegørelse for deres afstamning og vaaben findes i *Thiset og P. L. Wittrup: Nyt dansk Adelsleksikon* (1904), der ogsaa indeholder litteraturhenvisninger. Blandt enkeltskildringer af de adelsslægter, som har haft betydning for Nordslesvig, maa først og fremmest nævnes *Louis Bobés* store værk: *Slægten Ahlefeldts Historie I-IV* (1897-1912).

Næst efter adelsstanden er det uden tvivl embedsmændene, der har været personalhistorikernes kælebørn. Nogen samlet oversigt over de sønderjyske embedsmænd findes dog ikke. Fra 1734 vil man kunne finde deres navne i *Hof- og Statskalenderen*. En fortegnelse over *gottorpske embedsmænd* i tiden 1544-1658 er udarbejdet af *Walther Stephan* (trykt i *Quellen und Forschungen* XV, 1928). *De kongelige Amtmænd i Hertugdømmet Slesvig 1660-1864* er behandlet af *Fr. J. West* (Personalhistorisk Tidsskrift 7. række, VI bd., 1921). Et værdifuldt bidrag til retsembedsmændenes og advokaternes personalhistorie findes i en fortegnelse over kandidater, som i tiden 1796-1863 har taget

»slesvigsk juridisk« eksamen (Personalhistorisk Tidsskrift 6. række I. bd., 1911). Den er særlig værdifuld, fordi den giver oplysninger om kandidaternes fødested.

Den embedsklasse, som især har fanget personalhistorikernes interesse, er dog præsterne. Hovedværket er her *Otto Fr. Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra Reformationstiden til 1864 I-III* (1932), hvoraf de to første bind indeholder alfabetisk ordnede fortegnelser over alle præster med oplysning om de steder, hvor de har været præst, deres og deres hustruers data samt udførlige litteraturhenvisninger. Bd. III indeholder fortegnelser over præsterne, ordnet efter embeder. Arends store bog overflødiggør omtrent de ældre værker, hvoraf kan nævnes *Wiberg: Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie I-III* (med register og supplement) 1870-79, der dog kun indeholder oplysninger om de sønderjyske sogne, som i kirkelig henseende hørte under kongeriget. I *Aage Dahls* to bøger: *Haderslev Bys Præstehistorie* (1933) og *Haderslev Herreds Præstehistorie* (1931) findes et meget udførligt personalhistorisk materiale vedrørende præsteslægterne i Haderslev by og herred. Samme forfatter har iøvrigt ogsaa givet en omfattende redegørelse for de sønderjyske biskopper og deres nærmeste slægt i værket: *Sønderjyllands Bispehistorie* (1931). For tiden efter 1864, der ikke er behandlet hos Arends, er den lettest tilgængelige oversigt en artikel af *Vesten* i *Sønderjydske Aarbøger* 1923.

Ogsaa skolernes lærere og elever har i høj grad interesseret historikerne. Haderslev katedralskoles lærerstab er behandlet af Th. O. Achelis i: *Aus der Geschichte des Haderslebener Johanneums (Quellen und Forschungen VIII, 1921)*, hvor der ogsaa findes fortegnelse over studenter fra skolen. Hertil slutter sig samme forfatters: *Haderslev lærde Skoles Rektorer og Lærere i ældre Tid* (Personalhistorisk Tidsskrift 7. række, VI. bind, 1921). Lærerstanden ved latinskolen i Sønderborg er behandlet af *Aage Dahl: Bidrag til den gamle Sønderborg Latinskoles og dens Lærerstands Historie* (Aarsskrift for Sønderborg Statsskole 1931). Fortegnelse over lærerne i Tønder findes i Ludwig Andresens *Bürger- und Einwohnerbuch der Stadt Tondern*. Nævnes bør ogsaa *Ernst Müllers* bog: *Schüler und Lehrer der Husumer Gelehrtenschule von 1449-1852* (1939), idet en del af studenterne fra skolen i Husum er kommet til Nordslesvig, væsentligst som embedsmænd. Fortegnelser over seminarister fra Tønder seminarium findes i de af *H. Eckert* og *Hans Siemonsen* udgivne værker om seminariets historie samt for den nyere tids vedkommende i *Tønder Statsseminariums Historie 1788-1938* (1938).

Et spørgsmaal, som har særlig interesse for alle, der beskæftiger sig med personer, der har tilhørt embedsstanden, er de sønderjyske stu-

denter. I nyere tid har de fleste af disse besøgt Universitetet i Kiel og kan findes i *Frantz Gundlach: Das Album der Christian Albrechts Universität zu Kiel 1665-1865* (1915), der indeholder oplysning om de immatrikuleredes hjemstavn og studiegren, i nyere tid ogsaa om deres forældre. Dette værk er forsynet med gode registre, som derimod mangler i *S. Birket Smiths: Københavns Universitets Matrikel 1611-1829* (1890-1912). Et haandskrevet register findes dog i Rigsarkivet i København og for tiden 1619-1739 ogsaa i Landsarkivet i Viborg. Mange af Sønderjyllands sønner drog ogsaa til udenlandske universiteter, og ofte vil man gennem disses matrikler kunne faa værdifulde oplysninger om deres fødested. En del uddrag af disse, omfattende baade danske og sønderjyske studenter, er trykt i forskellige tidsskrifter, især i Kirkehistoriske Samlinger og Personalhistorisk Tidsskrift (se fortegnelsen i Fabritius og Hatt: Haandbog i Slægtsforskning, hvor der ogsaa findes en oversigt over de udenlandske trykte studentermatrikler). Ofte mangler uddragene ganske, eller de er saa mangelfulde, at man alligevel maa søge til selve den trykte matrikel. Af særlig stor værdi ved studiet af de sønderjyske studenters forhold er de af *Th. O. Achelis* udgivne: *Schleswig-Holsteiner auf der Universität Jena 1558-1850* (1932) og: *Schleswig-Holsteiner auf der Universität Wittenberg 1602-1812* (1936).

En særlig stilling indtager kunstnere og videnskabsmænd. Foruden *Weilbachs: Nyt dansk Kunstnerlexikon I-II* (1896-97), der selvfølgelig ogsaa omfatter sønderjyske kunstnere, maa først og fremmest nævnes de mange forfatterlexika. De vigtigste danske værker er: *H. Ehrencron-Müller: Forfatterleksikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814 I-XII* (1924-1935) og *Th. Erslew: Almindeligt Forfatterlexikon 1814-1840 I-III* (1843-53) og *1840-1853 I-III* (1858-68). Desuden findes der en række særlige forfatterleksika vedrørende her-tugdømmerne. *Johannes Moller: Cimbria litterata I-III* (1744) er paa latin og derfor vanskelig tilgængeligt for de fleste. Tiden indtil 1882 er behandlet i følgende værker: *Berend Kordes: Lexikon der jetzlebenden Schleswig-Holsteinischen und Eutinischen Schriftsteller* (1797), *D. L. Lübker, H. Schröder og E. Alberti: Lexikon der Schlesw.-Holst.-Lauenburgischen u. Eutinischen Schriftsteller 1796-1828* (1829-31), *1829-1866* (1867-68) og *1866-1882* (1885-86).

Materialet vedrørende byernes embedsmænd og patriciat findes spredt i mange forskellige værker. Særlig maa fremhæves det store personalhistoriske stof i *Ludwig Andresen: Bürger- und Einwohnerbuch der Stadt Tondern bis 1869* (1937) og *Geschichte der Stadt Tondern I* (1939). Det førstnævnte værk indeholder en udgave af borgerskabsprotokollerne fra Tønder, en kilde, der er af uvurderlig betyd-

ning for enhver, der beskæftiger sig med denne bys personalhistorie. Desuden findes der heri en fortegnelse over alle de embeds- og tjene- stemænd, som igennem tiderne har haft deres virke i byen. En tilsvarende oversigt (dog kun til 1800) har *Th. O. Achelis* givet i: *Haderslev i gamle Dage I-II* (1926-29). Samme forfatter har desuden behandlet *borgmestrene i Haderslev* i *Personalhistorisk Tidsskrift* 9. række V. bd. (1932), *byskriverne 1569-1850* i *Zeitschrift der Zentralstelle für niedersächsische Familiengeschichte* IX og XIII samt *byfogeder* i *Familiengeschichtliche Blätter* XXVIII (1930), ligesom han har udgivet *Bürgerbuch der Stadt Hadersleben bis zum Jahre 1864 I* (1940). En del oplysninger om embedsmænd i Aabenraa findes i *Marstrand: Aabenraa 1028-1523* (1933). En fortegnelse over *borgmestrene i Sønderborg* er udgivet i *Heimatblätter aus Nordschleswig* 1943.

Angaaende de enkelte embedsstater findes der et meget omfattende dansk materiale, der baade angaar kongeriget og Sønderjylland. Det vil dog føre for vidt at gennemgaa dette her. Den, der søger oplysning om disse mere specielle forhold, henvises til oversigten i *Fabritius'* og *Hatts* bog eller *Vejledning* i studiet af Sønderjyllands historie.

Arkivernes materiale. Landsarkivet.

De, der arbejder med store og kendte embedsslægter og patricier- slægter, vil ofte kunne faa næsten alle de oplysninger, de ønsker, fra det trykte materiale. Men for den, der stammer ned fra en lille haand- værkerfamilie eller er af bondeslægt, vil udbyttet af de trykte bøger som regel vise sig at være ret ringe. Han vil hurtigt blive færdig med gennemgangen af disse, ikke mindst hvis han, som mange uden tvivl gør, indskrænker sit arbejde med det trykte stof til en gennemgang af fortegnelserne over litteratur vedrørende de enkelte slægter og af de almindelige registre til de større tidsskriftrækker. Ret hurtigt vil man derfor blive nødt til at søge det utrykte stof, hvis man vil fortsætte paa den forskerbane, man er slaaet ind paa.

Ja, men kan enhver da saadan give sig i lag med undersøgelser i arkiverne? Mange vil spørge, om dette ikke er for indviklet og for- der altfor mange forudsætninger. Svaret maa afgjort være nej. Enhver kan i virkeligheden hurtigt lære at finde sig til rette i det personalhi- storiske kildestof, der hyppigst bruges i arkiverne. Den største van- skelighed er den gamle gotiske skrift og den hyppige brug af tysk i de gamle protokoller og papirer. Sproget i kirkebøgerne vil dog ikke volde uoverskuelige vanskeligheder for den, der bare har en lille smu- le kendskab til tysk. Det er jo som regel ogsaa de samme udtryk, man stadig møder, især geboren (født), getauft (døbt), copulirt (viet) eller despondirt (trolovet), gestorben (død) eller begraben (begravet).

Og den gotiske skrift behøver heller ikke at faa en til at gyse tilbage. Hvis man har lidt energi, kan man sidde hjemme i sin stue og øve sig i læsningen ved hjælp af udmærkede skriftbøger, især *Holger Hjelholts: Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen til Midten af det 19. Aarhundrede* (1940) og *Anna Elise Møldrup: Gotisk Skrift* (1940), bøger som vil kunne laanes paa de almindelige Centralbiblioteker. De, der har gaaet i tysk skole, er jo bedst stillet. De har ingen vanskeligheder med den gotiske skrift.

En anden vanskelighed, der ofte kan forvirre begyndere, er de ældre kirkebøgers ejendommelige dateringsmaade. Præsterne plejer temmelig langt ned i tiden ikke at anføre, paa hvilken dag i maaneden en daab eller vielse har fundet sted, men i stedet at bruge den kirkelige datering. De fleste kirkelige handlinger fandt sted om søndagen, og ustandselig møder man udtryk som *Dominica* (d. v. s. Søndag) *Invocavit* eller *Dominica 13. post Trinitatis*. Det kan se lidt indviklet ud, men ved hjælp af de haandbøger, der findes paa alle arkiver (enten *R. W. Bauer: Calender for Aarene 1601—2200* (1868 og senere) eller *C. Grotefend: Taschenbuch der Zeitrechnung* (1898 og senere)) volder det ingen vanskeligheder at finde ud af, hvilke almindelige datoer disse dateringer dækker over.

Et andet forhold, som vanskeliggør det slægtshistoriske arbejde, er ældre tiders særegne navneskikke. Det var dengang ret sjældent at træffe folk med faste slægtsnavne. Som regel fik en mand som efternavn sin faders fornavn med et efterhængt *-sen* (patronymier kaldes saadanne navne), og døtrene fik et *-datter* anbragt efter faderens fornavn. Disse navne har den fordel, at man altid kender faderens fornavn, men i det store og hele maa man dog sige, at denne navneskik ikke betyder nogen lettelse for det personalhistoriske arbejde. Det var uden tvivl et stort fremskridt, da en kgl. forordning af 8. november 1771 (fra 1790 ogsaa med gyldighed i Tørninglen) bestemte, at man herefter skulde bruge faste slægtsnavne. Bestemmelsen blev ret godt efterkommet, selvom udførelsen var ret forskellig. I byerne fik den ikke saa stor betydning, da man her næsten overalt var gaaet over til enten at bruge et regulært slægtsnavn eller faderens efternavn. I landsognene indførte man mange steder en del helt nye slægtsnavne eller gamle navne, som kun brugtes mand og mand imellem, blev ophøjede til virkelige slægtsnavne. I nogle kirkebøger kan man omkring 1780 se, at næsten alle børnene døbes med rigtige slægtsnavne. Som regel skyldes dette vistnok energiske præsters indgriben. De fleste steder nøjedes man med at bruge faderens efternavn som slægtsnavn, undertiden saaledes at man som mellemnavn brugte faderens fornavn plus *-sen*. Iøvrigt maa man i ældre tid regne med, at selve

fornavnets form kan være meget forskellig f. eks. kan en mand snart kaldes Rasmus, snart Ras eller Asmus, eller en anden kan benævnes Laurits eller Lorentz, Christian eller Carsten. Et andet forhold, som ofte kan virke forvirrende, er, at et virkeligt slægtsnavn meget ofte arves paa spindesiden, ja, undertiden kan et barn faa et saadant navn efter en forholdsvis fjern slægtning, der maaske har staaet fadder ved barnets daab. Eller en mand, der overtager en gaard, kan faa forgængerens efternavn, ikke mindst hvis gaarden og dens ejer har haft samme navn. Man har ogsaa eksempler paa, at en mand har faaet navn efter sin forgænger i ægteskabet. Men iøvrigt er mulighederne i ældre tid for at faa et fremmed navn omtrent ubegrænset.

Naar man har øvet sig tilstrækkeligt paa den gotiske skrift, kommer den dag, da man tør give sig i lag med selve de gamle kirkebøger og skyld- og panteprotokoller. Man begynder at tænke paa det første besøg i *Landsarkivet i Aabenraa*. Arkivet ligger i byens nordlige udkant (aabent hverdage 9—12 og 13—16, dog ikke grundlovsdag og paaskelørdag), og er tilgængeligt for enhver. Benyttelsen af arkivalierne er gratis, og man kan altid regne med velvillig hjælp og vejledning fra arkivets embedsmænd. Selvfølgelig kan disse ikke tilbringe hele deres tjenestetid med at finde folks aner, men de er altid rede til at hjælpe over alle opstaaede vanskeligheder og tyde en særlig svær skrift.

Inden vi begynder paa gennemgangen af det mere almindelige personalhistoriske stof i Landsarkivet, vil det være naturligt først at sige et par ord om, hvad et arkiv i virkeligheden er. De fleste folk har et meget uklart begreb herom, hvilket egentlig ikke er saa underligt, thi af almindelige statsarkiver findes der kun fem i landet, nemlig Rigsarkivet i København og de fire Landsarkiver i København (for Sjælland og de sydlige øer), Odense (for Fyn m. m.), Viborg (for Nørrejylland) og Aabenraa. I Rigsarkivet opbevares centraladministrationens arkiver, først og fremmest ministeriernes og de gamle kollegiers papirer. Landsarkiverne rummer derimod de lokale embeders akter, fra biskoppers og amtmænds store og omfattende arkiver til præsternes smaa, men betydningsfulde arkiver. Akterne og protokollerne ordnes paa den maade, at alt, hvad der er afleveret fra det enkelte embede, forbliver en enhed. I et bibliotek er det saaledes, at bøger, der angaar samme emne, f. eks. samme person eller slægt, er anbragt paa samme hylde. Helt anderledes er det i arkiverne. Der kan man ikke finde alle papirer vedrørende samme mand i et omslag for sig. Man maa endelig ikke tro, at arkivaren kan gaa hen og trække en skuffe ud med alle de oplysninger, man ønsker om sin tipoldefader. Og saa er det lige meget, om han var gaardmand i Uge eller amt-

mand i Haderslev. Man maa prøve at finde ud af, hvilken embedsmand, der kan tænkes at have beskæftiget sig med hans forhold, alt-saa hvilken præst der kan have døbt, viet eller begravet ham, hvilken retseembedsmand der kan have protokolleret kontrakter og heftelser vedrørende hans gaard, paa hvilken amtstue han har betalt sine skatter, eller hvilken herremand han eventuelt har hørt under. Lad os tage et eksempel: Vi søger oplysning om en mand, der var gaardejer i Sode. Vi finder ud af, at denne by ligger i Halk sogn, der hørte under Haderslev herred og Haderslev østeramt. Vi ved saa, at vi skal søge oplysninger om ham i Halk sogns kirkebøger, i Haderslev amtsarkiv, maaske ogsaa i Haderslev østeramtstues arkiv. Kontrakter m. m. vedrørende hans gaard findes indført i skøde- og panteprotokollen for Haderslev herred. Ved hjælp af en almindelig postadressebog eller Traps Danmark vil man som regel let kunne fastslaa i hvilket sogn, herred og amt en by ligger.

Vil man gerne møde godt forberedt, den første gang man kommer paa Landsarkivet, kan det tilraades at studere den oversigt over indholdet, som i 1944 blev udgivet af *Frode Gribsvad* og *Johan Hvidtfeldt* under titelen: *Landsarkivet for de sønderjydske Landsdele*, og hvori der findes en redegørelse for indholdet af de forskellige embedsarkiver med en oversigt over de omraader, der i tidens løb har hørt under de enkelte embeder. Hvis man har studeret dette værk omhyggeligt igennem, og noteret det ned, som man kunde tænke sig at faa brug for under sit studium, kan man trygt begynde paa arkivarbejdet.

I Landsarkivet giver man sig selvfølgelig først og fremmest i lag med de gamle *kirkebøger*. Nogle af disse gaar helt tilbage til det 16. aarhundrede, andre begynder først i 1700-tallet. Bortset fra et par undtagelser kan man altid være sikker paa, at Landsarkivet fra de sogne, der hørte under Slesvig stift, har kirkebøger fra tiden efter 1763. Fra dette aar er de nemlig altid ført i to eksemplarer, hvor af hovedministerialbøgerne stadig opbevares hos sognepræsten, medens kontramministerialbøgerne afleveres til arkivet 10 aar (i byerne 30 aar), efter at de er udskrevet. I de sogne, der i kirkelig henseende hørte under kongerigske stifter (Als, Tørninglen og de vestslesvigske enklaver), begyndte man derimod først at føre kirkebøgerne i to eksemplarer fra 1813—1814. Iøvrigt findes der en fortegnelse over indholdet af kirkebøgerne i *S. Nygårds* bog: *Danmarks kirkebøger*, der udkom i 1933. En redegørelse for de mange nyere hændelser, der siden da har fundet sted, findes i den nævnte bog om Landsarkivet side 120 f.

Kirkebøgerne i de under Slesvig stift hørende sogne er efter 1763 meget udførlige. Ved vielserne kan man saaledes som regel finde

ANNA vxor Hans Jürgensen CLXXV
 tso Rappo kinnatur Anno 88
 die 19 Septembris.

IVRGEN Hanssen tso Rappo CLXXV
 kinnatur Anno 88 die 25 Sept.

Eva filia Thomas Hanssen 241.
 tso Novembri baptizatur 88
 die 20 Octobris.

Hans filius Jürgenn Jürgsen 242.
 tso Rappo baptizatur 88 die
 8 Decembris.

Eva filia Jürgenn Hanssen tso 243.
 Rappo baptizatur Anno 88 die
 15 Decembris.

ANNO DOMINI
 15 89.

Peder Zuckermann frater his tso CLXXV
 in Ramde kinnatur 89 die 31
 Januarij

Karen filia Jürgenn Gunder tso 244.
 baptizatur 89 die 2
 Martij

Hjordkær kirkebog begynder 1573 og er dermed landets ældste. Ovenfor ses en side med blandede ministerialier for aarene 1588–89.

en betaling af 3,00 kr. faa en fuldstændig udskrift af kirkebogen, indeholdende samtlige oplysninger i denne.

Men hvordan griber man saa selve kirkebogsundersøgelserne an? Lad os tænke os, at man ved, hvor og hvornaar ens oldefader er født. Vi slaar først denne indførsel efter og konstaterer forældrenes navne, helst ogsaa faddernes. I vielsesregistret prøver man saa at finde forældrenes vielse. Det er mest sandsynligt, at de er blevet gift i det sogn, hvor barnet er født, idet den almindelige regel var, at man blev viet der, hvor man skulde bo. I Tørninglen og enklaverne var bestemmelsen dog, at vielsen skulde finde sted i det sogn, hvor bruden var fra. Ved hjælp af vielsesindførslen faar man fastslaaet, hvor forældrene stammer fra, i nyere tid ogsaa hvem de var børn af. Man er saaledes allerede kommet et godt stykke tilbage.

Men da ægteskabsregistrene ikke indeholder oplysning om, hvornaar brudefolkene er født, maa man, inden man søger længere tilbage, se at finde de paagældendes død i kirkebogen. Da dødsindførslerne indeholder aldersangivelser, volder det derefter sjældent større vanskeligheder at finde fødselen. Den første generation er klar, og man fortsætter med at søge tilbage, indtil man paa en eller anden maade kører fast. Ofte kan man komme ud for, at man ikke kan finde vielsesindførslen. Man maa saa prøve, om man ikke gennem dødstilførslernes oplysninger kan komme paa sporet af, hvor de eftersøgte stammer fra. Maaske kan disse heller ikke klare vanskelighederne. Det maa nemlig erindres, at begravelsesregistrene som regel ikke fortæller, hvor den paagældende er født, men hvor hans forældre sidst har boet. De kan imidlertid være flyttet meget rundt, siden han blev født, og i ældre kirkebøger mangler disse oplysninger ganske. Er man kørt fast, er det maaske muligt at komme videre ved hjælp af andet materiale, som f. eks. kontrakter i skyld- og panteprotokollerne eller disses bibøger. Men ogsaa kirkebøgerne kan ofte være til hjælp ved dette detektivarbejde. Et indgaaende studium af fadderne ved børnenes daab giver i mange tilfælde gode spor at gaa efter. Fadderne var nemlig i mange tilfælde, ikke mindst ved de første børns daab, hentet fra den nærmeste slægt. Glipper ogsaa denne udvej, har man den mulighed tilbage at prøve en gennemgang af alle kirkebøgerne fra de omliggende sogne. For ikke at skulle gennemgaa alt for mange aar, bør man altid søge at finde ud af, hvornaar det ældste barn er bleven født.

Hvor langt vil man saa kunne komme tilbage ved hjælp af kirkebøgerne? Ja, det er jo i første omgang afhængig af, hvor gamle disse er i de sogne, man arbejder med, men i almindelighed kan man dog vist sige, at med lidt held og energi vil man som regel kunne naa et godt

stykke tilbage i det 18. aarhundrede. Og naar man er kommet saa langt, at kirkebøgerne ikke mere kan hjælpe en, bør man altid undersøge, om der ikke er en mulighed for at føre linierne længere tilbage ved hjælp af andet kildemateriale. Mange mennesker ønsker jo heller ikke at nøjes med navnene og de nøgne biografiske data. De vil have lidt mere at vide om de mennesker, der har den ære at være deres aner. I det følgende skal fortælles lidt om dette materiale, men det maa dog fremhæves, at kun det allervigtigste kan nævnes. I virkeligheden er det saaledes, at der ikke er nogen grænse for, hvad en personalhistoriker kan bruge, naar han er paa jagt efter oplysninger om sine forfædre. En udskiftningsakt eller et udskiftningskort fortæller om hans forfaders gaard og dens jorder eller om de bymænd, der var hans nærmeste omgang. Tingbøgerne eller amternes dekretprotokoller indeholder oplysninger om hans smaa og store stridigheder med naboer og slægtninge. Retsbetjentenes formynderprotokoller beretter om hans efterladte mindreaarige børn og deres arv, og er det en embedsmand, der er tale om, vil man kunne finde oplysninger om ham i hans eget embedsarkiv. Eller maaske er man endda saa heldig, at en del af hans privatarkiv er bevaret. Skulde man i enkeltheder redegøre for alle disse arkivalier og deres betydning, vilde rammerne for denne lille vejledning blive helt sprængt. Den, der er saa energisk, at han vil grave sig dybere ned i problemerne, maa studere den nævnte bog: Landsarkivet for de sønderjydske Landsdele.

En meget stor del af Sønderjyllands befolkning var jo besiddere, om ikke ejere, af jord. Og ofte var det saaledes, at een slægt sad paa den samme gaard igennem aarhundreder. Hvis man kan udrede slægtsgaardens historie og opstille ejerlister for den, er der chancer for, at man derigennem ogsaa kan blive i stand til at føre sine aneliner et godt stykke tilbage. Ofte er det dog vanskeligt med sikkerhed at fastslaa slægtskabsforholdet mellem de forskellige besiddere af en gaard. Det maa stærkt fremhæves, at man ikke kan være sikker paa, at en Jens Hansen altid er søn af en forgænger ved navn Hans Jensen. Større sikkerhed kan man jo opnaa, hvor der er tale om mere sjældne fornavne. Selvom der paa en gaard sidder to efter hinanden følgende personer med samme slægtsnavn som f. eks. Kruse, kan man dog ikke heraf med absolut sikkerhed slutte, at de to er far og søn. Der kan være tale om et andet slægtskabsforhold, og ofte er det endda saaledes, at navnet følger gaarden, saa den nye besidder har faaet forgængerens slægtsnavn, selvom han overhovedet ikke er i familie med ham, ligesom der ogsaa, som nævnt, forekommer eksempler paa, at en mand har arvet et navn efter sin kones første mand.

at de er bevaret fra dette aar, bortset fra de omraader, der hørte under de adelige godser, hvor de først indrettedes i 1780erne og 1790erne. I protokollerne fik den enkelte debitor sit særskilte »folium«, hvorpaa der indførtes korte uddrag af alle breve, der medførte en heftelse paa hans ejendom. En afskrift af selve brevet indførtes i den saakaldte bibog (Nebenbuch), hvortil der henvistes fra selve hovedbogen. Der er som regel ret gode registre til skyld- og panteprotokollerne, saa hvis man ved, hvem der har ejet en gaard, f. eks. omkring 1870, vil man kunne finde denne mand i registret, hvorefter man vil kunne føre gaardens ejerrække tilbage til omkring 1735. Skyld- og panteprotokollerne blev afskaffet i 1880erne, da de afløstes af de tyske grundbøger, der endnu opbevares paa tingbogskontorerne. Disse vil iøvrigt altid være i stand til at oplyse, hvilket folium den enkelte gaard har haft i skyld- og panteprotokollen. Det maa dog bemærkes, at i enklavesognene mod vest var pantebøgerne indrettet paa samme maade som i kongeriget. Obligationer m. m. er her indført i selve skøde- og pantebogen, hvortil der er alfabetiske registre. Senere udarbejdedes der realregistre, hvor hver ejendom fik sit »folium«.

Skøde- og panteprotokollerne indeholder en mængde overdragelseskontrakter og erstatte derfor i høj grad skifteprotokollerne, som kun i ringe grad er bevarede. Et fællesregister til alle skifteprotokoller og løse skifter findes paa Landsarkivet.

Undertiden kan det volde vanskeligheder at finde ud af, i hvilken *jurisdiktion* den paagældende ejendom har ligget. Det er ikke altid nok at have fastslaaet, hvilket herred der er tale om, thi i ældre tid var det saaledes, at der i de fleste herreder fandtes en mængde mindre retsenheder, ikke mindst de adelige godser. Og i tidens løb blev grænserne for disse ofte ændret. Disse problemer kan nu i næsten alle tilfælde klares ved hjælp af de redegørelser for administrationsforholdene, der findes i bogen om Landsarkivet, først og fremmest i tillæget, der indeholder en jurisdiktionsoversigt, hvori der gøres rede for forholdene i hvert enkelt sogn.

I ældre tid var det saaledes, at alle tinglyste kontrakter og skifter blev indført i *tingbøgerne*, der ogsaa indeholder redegørelser for andre forhold, som behandledes paa tinge. For de tidsrum, der ligger forud for indførelsen af skøde- og panteprotokollerne, er tingbøgerne derfor meget vigtige for al gaard- og personallistorie. Desværre mangler der ganske registre til dem, og det er derfor et meget tidskrævende arbejde at gaa dem igennem. Saare uheldigt er det, at de fleste nord-slesvigske tingbøger fra tiden før 1713 nu er gaaet tabt (en fortegnelse findes i Fortid og Nutid XV (1944), 88-90). Foruden for byerne findes der dog bevaret enkelte sønderjyske tingbøger fra det 17. aarhun-

drede, bl. a. fra Gram herred (begynder 1657) og Frøs og Kalvs-
lund herreder (begynder 1691), Lø herred (begynder 1607, dog kun
fra enkelte aar), Løgumkloster birk (begynder 1631, dog med store
huller). Men ogsaa fra tiden efter skyld- og panteprotokollernes ind-
rettelse vil tingbøgerne ofte kunne give en del interessante oplysninger
om de enkelte personer.

En værdifuld, men lidet paaagtet kilde for ældre gaardhistorie er
tienderegistrene (i præstearkiverne), hvoraf en del er bevaret fra det
16. og 17. aarhundrede. Man faar her navnene paa alle gaardejerne,
og ofte findes de fra en længere sammenhængende aarrække, saa man
kan følge ejerskifterne og paa denne maade blive i stand til at føre
de enkelte gaardes ejerrække temmelig langt tilbage. En lignende vær-
di kan de ældre kirkeregnskaber have, idet der her ofte findes op-
lysninger om ejerne af de gaarde, hvortil kirkens jordstykker var hen-
lagt, eller hvortil de saakaldte jernkøer hørte. Særligt værdifulde kir-
keregnskabsbøger findes fra Haderslev provsti (begynder som regel
1563) og visse dele af Tønder provsti (især de saakaldte »Mahnbü-
cher« fra Slogs herred). I mange tilfælde indeholder kirkeregnskaber-
ne ogsaa fortegnelser over dem, der er begravet i kirken. Særlig vigtige
er disse i byerne, hvor de i Tønder, Haderslev og Sønderborg i ældre
tid delvis erstatter de manglende begravelsesregistre. Af Landsarkivet
er der udarbejdet alfabetiske personregistre til de kirkeregnskaber fra
byerne, som er ældre end kirkebøgerne. For gaardhistorien kan ogsaa
de saakaldte *stolestaderegistre*, fortegnelser over hvem der har ret
til stolestaderne i kirken, have betydning.

Et meget vigtigt gaardhistorisk materiale findes i amtstuearkiverne,
først og fremmest i *jordebøgerne*, der indeholder fortegnelse over de
afgifter, bønderne skulde betale, og ofte kan give en del andre op-
lysninger af værdi, f. eks. om bygninger og ejendommens størrelse.
Da afgifterne som regel var de samme flere aarhundreder igennem og
ofte forskellig for hver enkelt bonde i landsbyen, kan man i de fleste
tilfælde identificere en gaard fra jordebog til jordebog, selvom der
ligger mange aar imellem disse. De bedst bevarede jordebøger er fra
Haderslev amt, der er jordebøger for hele amtet fra 1604-05 og 1629, og
fra Haderslev vesteramt fra 1690-1716 og 1727-77 (derefter kan oppebør-
sels- og hovedbøgerne benyttes). Fra østeramtet findes kun en jordebog
for Haderslev herred 1721 og hovedbøger 1773-1837. Fra Aabenraa amt
er der bevaret et værdifuldt »inventarium« fra 1709 og et vurderings-
register for Rise herred fra 1704. Fra Sønderborg amt findes jordeb-
øger eller lignende fra 1668 (omfatter ogsaa Nordborg amt), før 1671,
1700 og 1722. Fra Tønder amt er der bevaret pligtregistre for Slogs,
Højer og Kær herreder 1647 samt en mængde forskellige registre fra

det 18. aarhundrede. Løgumkloster amt kan møde med et plovskatteregister fra første halvdel af det 17. aarhundrede, en jordebog fra 1723 og et taksationsregister fra 1709. Foruden dette materiale indeholder amtstuearkiverne ogsaa mange andre arkivalier, som er af betydning ved gaardhistoriske undersøgelser, f. eks. en del forskellige *skattemønstre*. Ogsaa *amtsregnskaberne* har betydelig interesse, idet de bl. a. indeholder saakaldte fæsteregistre der giver oplysning om, hvornaar en gaard har skiftet ejer, ja undertiden ogsaa om den nye ejers slægtsskabsforhold til forgængerens. De originale amtsregnskaber findes dog ikke i Landsarkivet, men i Rigsarkivet (for Tønder amts vedkommende i Statsarkivet i Kiel). Der er imidlertid en del koncepter eller kopier i Landsarkivet, nemlig Aabenraa amt 1783-1867, Sønderborg amt 1788-1853 og Tønder amt 1722, 1727-1857.

Nordslesvig var som bekendt fattig paa adelsgodser, og det var derfor kun faa steder, der var adelige fæstebønder. Oplysninger om disse kan man selvfølgelig ikke finde i amts- eller amtstuearkiverne, de maa søges i *godsarkiverne*, hvorefter de vigtigste er: Gram, Søgaard, Trøjborg, Schackenberg (det meste af dette godsarkiv opbevares paa Schackenberg. En fortegnelse herover findes i Landsarkivet) og de graastenske godser. Fra de mindre godser findes der saa at sige intet af personalhistorisk værdi, men i de nævnte arkiver er der til gengæld et ret omfattende materiale. Det bedste arkiv er uden tvivl Gram godsarkiv, hvor der bl. a. findes jordebøger fra tiden 1668-1834 og fæstebreve fra ca. 1700-1870. Særlig værdifuld er en saakaldt revisionsprotokol fra 1761, der giver et utal af oplysninger baade om gaarden og bondens familie (f. eks. navnet paa hans kone og børn og disses alder). Fra Søgaard findes der en udmærket undersøgelsesprotokol fra 1709, der ikke blot angiver bondens fødested, men ogsaa har oplysninger om hans sønner og om gaardens bygninger m. m. Desuden bør nævnes en del fæstebreve og fæsteprotokoller fra det 18. og 19. aarhundrede. Fra Schackenberg findes der jordebøger fra 1661, 1778 og 1792. Trøjborg godsarkiv indeholder fæsteprotokoller og fæstebreve fra 1674 til langt ned i det 19. aarhundrede, desuden jordebøger og matrikler 1577-1855, samt fæste- og sagefaldsregistre 1581- 1665. Ogsaa fra de graastenske godser findes der et værdifuldt materiale, som i det væsentlige gaar tilbage til ca. 1725.

Det bør ogsaa nævnes, at man i *præstearkiverne* ofte kan finde almindelige *slægtshistoriske* og *personalhistoriske optegnelser* af ret stor værdi. Saadant materiale findes fra følgende sogne: Øster-Løgum (catalogus omnium animarum (fortegnelse over alle sjæle) fra omkring 1650, »Familie og Sjæle-Register over Østerlygum Menighed siden den 10de May 1802« (med fortegnelse over sognets slægter i sidste

halvdel af det 18. og begyndelsen af det 19. aarhundrede)), *Døstrup* (sognekrønike med oversigt over besidderne af gaardene), *Varnæs* (indbyggerfortegnelse fra ca. 1650 med oplysninger fra omkring 1570-1697), *Kegnæs* (indbyggerfortegnelse 1774), *Sommersted* (indbyggerfortegnelse 1810), *Tandslet* (indbyggerfortegnelse 1765 og ca. 1837), *Ensted* (genealogiske optegnelser vedrørende slægter i Ensted sogn fra sidste halvdel af det 18. aarhundrede), *Holbøl* (optegnelsesbøger, især fra pastor Paul Sommers tid 1664-1702), *Uge* (optegnelsesbog fra pastor Nicolaus Nissens tid 1740-77), *Rinkenæs* (oversigt over gaardmændene 1602-1884). I denne forbindelse bør ogsaa nævnes *Christiansfeld brødtremenigheds arkiv*, der opbevares i kirken i Christiansfeld (fortegnelse i Landsarkivet) og indeholder et meget værdifuldt personalhistorisk stof vedrørende menighedens medlemmer gennem tiderne.

En vis værdi har ogsaa de saakaldte *konfitentregistre*, der ligeledes findes i præstearkiverne. De indeholder fortegnelser over folk, der har været til alters, og da man i gammel tid skulde til guds bord mindst een gang om aaret, kan man, hvis konfitensregistrene er bevaret, ved deres hjælp fastslaa, om en mand paa et givet tidspunkt har opholdt sig i sognet.

En meget benyttet kilde for almindelig dansk personalhistorie er de ældre *lægdsruller*. Saadanne findes ogsaa i Landsarkivet, væsentligst i amtsarkiverne. De kan undertiden give udbytte, men som regel er deres værdi dog temmelig ringe. Har man god tid, kan man gennemgaa amtsarkivernes omfattende materiale vedrørende sessioner, lægdsruller m. m., hvorfra der ofte kan hentes værdifulde oplysninger.

Det bør heller ikke glemmes, at Landsarkivet har et ret betydeligt antal arkiver stammende fra *private personer*. Det er indlysende, at man i mange tilfælde vil kunne finde værdifulde oplysninger her. En vigtig personalhistorisk kilde er ogsaa *folketællingerne*, hvoraf der dog kun findes nogle faa i Landsarkivet. Interessantest er de bevarede lister fra den første folketælling i 1769 (især Aabenraa og Tønder byer samt Aabenraa og Løgumkloster amter). En sognevis ordnet fortegnelse er udarbejdet af arkivet. Størstedelen af de sønderjyske folketællinger opbevares iøvrigt i Rigsarkivet (1803 dog paa faa undtagelser nær i Statsarkivet i Kiel).

I det foregaaende har der væsentligst været tale om det kildemateriale, der belyser den sønderjyske bondebefolknings personalhistorie. Det var jo ogsaa langt den overvejende del af befolkningen, der boede paa landet, men derfor bør man naturligvis ikke glemme *byboerne*. For deres vedkommende vil meget af det ovenfor nævnte materiale selvfølgelig ogsaa komme i betragtning, saaledes kirkebøger, ting- og

altid giver oplysninger om fødested og erhverv. Desværre maa man dog regne med, at de langt fra er fuldstændige. For Haderslevs vedkommende er de bevaret 1630-ca. 1654, ca. 1694-1757 og 1764-1864 (delvis trykt i *Th. O. Achelis: Bürgerbuch der Stadt Hadersleben bis zum Jahre 1864 I*, 1940), Aabenraa ca. 1709-1777, 1791-1867, Sønderborg 1831-1867 og Tønder 1699-1869 (trykt i *Ludwig Andresen: Bürger- und Einwohnerbuch der Stadt Tondern bis 1869*, 1937). Til borgerskaberne fra Aabenraa og Sønderborg er der udarbejdet alfabetisk navneregister af Landsarkivet.

Løvrigt bør man altid, naar man beskæftiger sig med familier, der har hjemme i købstæderne, have opmærksomheden henvendt paa de ret omfangsrige *byarkiver* (Haderslev byarkiv findes dog for størstedelens vedkommende i Haderslev), der indeholder et stort personalhistorisk stof, som f. eks. gamle skatteregistre, søruller, brandtaksationsprotokoller m. m. I denne forbindelse maa ogsaa nævnes *lavsarkiverne*, der ofte kan give gode oplysninger om haandværkere, idet der i lavsprotokollerne findes fortegnelser over lærlinge, svende og mestre, ofte med angivelse af deres fødested. I tilknytning til omtalen af Landsarkivet maa det ogsaa nævnes, at oplysninger vedr. de omraader syd for Ribe, som før 1864 hørte under kongeriget (især Riberhus og Lustrup birker, senere Ribe herred) delvis maa søges i Landsarkivet i Viborg.

Det personalhistoriske stof i Rigsarkivet.

De fleste vil uden tvivl indskrænke deres personalhistoriske undersøgelser til landsarkivets omfattende stof. For den nyere tids vedkommende er det ogsaa ganske givet her, man først og fremmest kan vente at finde de oplysninger, man ønsker. Og arkivet i Aabenraa er nu engang det, der er lettest at komme til. Men de fleste kommer jo nu og da til København og nogle vil maaske benytte lejligheden til at aflægge et besøg i *Rigsarkivet*. Det vil derfor være naturligt at sige lidt om det vigtigste af det materiale til sønderjysk personalhistorie, der findes her. Der kan dog kun blive tale om antydninger, og den, der ønsker at vide mere indgaaende besked, maa læse den redegørelse for Rigsarkivets historiske kildestof, der findes i Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: *Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie*.

Det, personalhistorikeren først og fremmest søger i Rigsarkivet, er *folketællingerne*, der for Sønderjyllands vedkommende findes fra aarene 1803 (kun Aabenraa by, Ærø og en del af Haderslev amt samt Lundtoft herred, resten i Kiel), 1835 (Christiansfeld, Gram, Hviding, Nørre-Rangstrup og Tyrstrup herreder mangler), 1840, 1845 (af Haderslev amt kun Gram, Hviding, Nørre-Rangstrup og Tyrstrup her-

reder), 1855 (Haderslev by, Aabenraa, Løgumkloster og Tønder amter mangler) og 1860. Først fra 1845 indeholder folketællingerne oplysning om fødested.

Meget benyttet er ogsaa de gamle amtsregnskaber, der dog for størstedelens vedkommende mangler for Tønder amt (findes i Kiel). Fra omkring 1600 er rækkerne nogenlunde fuldstændige for Haderslev, Aabenraa og Løgumkloster amters vedkommende. Fra det foregaaende aarhundrede findes en del spredte regnskaber, jordebøger og skatteregnskaber, hvoraf de ældste er udgivet i *F. Falkenstjerne og Anna Hude: Sønderjydske Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden* (1895-99), en bog som med sine mange lister over gaardejere paa reformationstiden er af meget stor værdi for slægtshistoriske undersøgelser. Amtsregnskaberne indeholder et væld af personalhistoriske oplysninger, men da man som regel er nødt til at gennemgaa bilagene for at faa det fulde udbytte af dem, er arbejdet meget tidskrævende. Den værdifuldeste del af indholdet er uden tvivl de saakaldte fæsteregistre (stedmaalsregistre), som indeholder fortegnelser over nye fæstere, ofte med oplysninger om deres slægtskabsforhold til forgængerer.

I forbindelse med amtsregnskaberne maa ogsaa nævnes *jordbøgerne*, hvori man foruden fæsternes og selvejernes navne kan finde gode oplysninger om gaardenes afgifter, ofte ogsaa om deres besætning m. m. Fra Haderslev amt findes der jordebøger 1596-1640, 1645, 1662-66, 1672, 1706 og 1710 (Tyrstrup herred), 1716 og 1719 (Haderslev by og herred) og 1753 (Frøs og Kalvslund herreder). I denne forbindelse maa ogsaa fremhæves et meget værdifuldt materiale vedr. Haderslev amt, som findes i Rentekammerets arkiv: Samlinger og forarbejder til jordebogen over Haderslev amt 1708 ff. (3 pk.), beskrivelse af Haderslev amt 1708 ff. (6 bd.) og koncept til jordebog over Haderslev amt 1708 ff. (6 bd.). Fra Aabenraa amt er der bevaret jordebøger 1609 og 1704, fra Løgumkloster amt 1607, 1677 og 1704, fra Nordborg amt 1649-50, fra Tønder amt 1684-85. Særlige lensregnskaber og jordebøger er bevaret fra Møgeltønderhus, der hørte under kongeriget. Sammen med disse almindelige regnskaber er det naturligt at nævne de særlige ekstraskatteregnskaber, der findes fra den store nordiske krigs tid, fra 1743-44, 1789 og 1810-1814.

Det her nævnte materiale er uden tvivl de sønderjyske arkivalier i Rigsarkivet, som bruges mest af personalhistorikerne. Men derfor bør man ikke tro, at arkivets øvrige store samling er uden betydning. Selvom de sønderjyske arkiver har lidt meget stærkt ved de store afleveringer til Tyskland, findes der dog stadig et værdifuldt og mangeartet stof i Rigsarkivet, ikke mindst for den, der beskæftiger sig med

lidt mere fremtrædende personligheder, først og fremmest de nord-slesvigske embedsmænd. Over *Tyske Kancellis arkiv* foreligger en trykt registratur: *Johanne Skovgaard: Tyske Kancelli I og de dermed beslægtede Institutioner* (1946). Af Indholdet maa især nævnes *brevbøgerne*: Patenten og Inländische Registrante (fra 1736 Reskripte). Patenten er bevaret fra 1524, men indtil 1660 med store huller. Inländische Registrante begynder 1541, men er først fuldstændig bevaret fra 1670. I Rigsarkivet findes begge rækker kun til 1770 (derefter i Statsarkivet i Kiel), men der er af arkivet taget afskrifter af ekstrakterne fra tiden 1730 til 1789. Noget fælles register til disse protokoller findes ikke, men som regel er der register i hvert bind (for den nyere tids vedkommende dog kun i ekstrakterne). Særlig Patenten har stor personalhistorisk værdi, idet de indeholder testamenter, ægteskabsdispensationer, bestallinger og meget andet, som kan fryde en slægtsforskers hjerte (en del uddrag heraf er foretaget af fhv. amtsforvalter Jon. Smith og findes i Landsarkivet). Fra tiden efter 1770, eller om man vil 1789, maa man dog nøjes med *Tyske Kancellis*, senere Slesvigske Ministeriums forestillinger, der ogsaa indeholder meget af værdi, og hvortil der findes et særligt personregister (paa Læsesalen).

Ogsaa *Rentekammerets arkiv* rummer et udmærket personalhistorisk stof. Til de mange forestillinger 1660-1719 er der et kronologisk register med personregister. Det omfatter dog kun de tyske forestillinger til 1699. Fra 1703 findes de tyske forestillinger og resolutioner i særlige portokoller, hvortil der af M. von Essen og E. Lassen er udarbejdet et alfabetisk register, der kun omfatter tiden fra 1721 og er meget ufuldstændigt. Værdi har ogsaa bestallingsprotokollerne 1670-79 og 1720-1848 og de mange embedsansøgninger 1700-1848, som er ordnet alfabetisk i een stor række.

Stor personalhistorisk betydning har selvfølgelig de mange *privatarkiver*, hvortil der er udarbejdet en særlig brevskriverregistrant (fortegnelse over de sønderjyske privatarkiver i »Vejledningen« side 163). Den store *manuskriptsamling* indeholder en særlig afdeling med personalhistorie.

I forbindelse med Rigsarkivet bør det ogsaa anføres, at de enkelte hærafdelingers papirer og protokoller opbevares i *Hærens arkiv*. De rummer et rigt personalhistorisk materiale, og benyttelsen af det lettes i høj grad ved de udmærkede registre, som er udarbejdet af arkivets embedsmænd. En kort redegørelse for indholdet af dette arkiv er givet i *Fortid og Nutid* II (1919) og VII (1928-29). En udførligere skildring af arkivets historie, dets inddeling og opgaver er givet i *Carl v. Kohl: Hærens Arkiv* (1946).

Bibliotekernes haandskrifter.

En stor del af fortidens manuskripter er efterhaanden havnet i vore biblioteker, først og fremmest i Det kgl. Bibliotek, hvortil det meste af Universitetsbibliotekets omfattende materiale nu er overført. Udmærkede og udførlige fortegnelser over det personalhistoriske stof i disse samlinger er udgivet af *Alfred Krarup: Katalog over Universitetsbibliotekets Haandskrifter I-II (1929-1935)* og *C. Behrend: Katalog over det kongelige Biblioteks Haandskrifter vedrørende dansk Personalhistorie I-II (1925-1927)*.

Slægtshistorisk materiale i Sydslesvig.

I Sydslesvig er det forbundet med betydelige vanskeligheder at finde sine forfædre. Præstearkiverne opbevares stadig i præstegaardene, og kun *kirkebøgerne* fra før 1763 og kontraminiestrialbøgerne fra den senere tid er samlet i særlige »provstikirkekontorer«, hvoraf følgende kan nævnes: for Ejdersted provsti i Garding, for Flensborg provsti i Flensborg, for Nordangel provsti i Sørup, for Sydangel provsti i Kappel, for Slesvig provsti i Slesvig og for Sydtønder provsti i Husum. En trykt fortegnelse over kirkebøger og enkelte andre vigtigere arkivalier fra præstearkiverne er givet af *Wilh. Jensen: Die Kirchenbücher Schleswig-Holsteins, des Landesteiles Lübeck und der Hansestädte (1936)*.

Ikke blot præstearkiverne men ogsaa de fleste andre lokale embedsarkiver findes stadig hos embedsmændene. Kun de ældste sager er afleveret til Statsarkivet. De for slægtsforskningen saa vigtige skyld- og panteprotokoller maa derfor benyttes paa amtsretskontorerne. Hvis man kun vil arbejde med en enkelt bys arkivstof, er denne ordning selvfølgelig ikke særlig generende, og der findes f. eks. i *Flensborg* by et rigt personalhistorisk materiale, først og fremmest i det store byarkiv, for hvis indhold der er redegjort i *Erich Graber: Das Archiv der Stadt Flensburg (1910)*. I byarkivet opbevares ogsaa de righoldige *Mollerske slægtstavler*, som er udarbejdet i tiden 1744-89 og er af stor værdi for ethvert studium af sønderjysk slægtshistorie (forteegnelse findes bl. a. i *Haandbog i Slægtsforskning (1943)* s. 349 f.). I St. Marie kirkes arkiv opbevares byens kirkebøger, provstearkivet og en del andet værdifuldt personalhistorisk stof fra Flensborg.

Mens næsten alle *godsarkiverne* i Danmark er blevet afleveret til Landsarkiverne, findes de i Sydslesvig som regel ude paa herregaardene. Ogsaa her vil der ofte være et rigt materiale for slægtshistorikeren.

I *Det preussiske Statsarkiv*, hvis arkivalier blev spredt under krigen,

men dog slap nogenlunde uskadt igennem bombardementerne, opbevares dels de centrale myndigheders arkiver som Tyske Kancellis, Rentekammerets, Overrettens, og Gottorpernes arkiver, dels de ældre dele af de lokale embeders arkiver, først og fremmest amternes og byernes. En fortegnelse over indholdet er givet i *Georg Hille: Übersicht über die Bestände des Königlichen Staatsarchivs zu Schleswig* (1900) og i Finks og Hvidtfeldts Vejledning, hvor der ogsaa findes en oversigt over det øvrige sydslesvigske arkivmateriale.

Ogsaa for Sydslesvigs vedkommende foreligger der et rigt trykt slægtshistorisk materiale. De vigtigste værker omfatter hele Sønderjylland og er nævnt tidligere. Fra Flensborg findes en betydelig litteratur, som det er let at finde frem til ved hjælp af *Christian Voigt: Bibliographi zur Geschichte und Beschreibung der Stadt Flensburg* (1937). Af det righoldige materiale kan især nævnes *Johs. Reinhusen: Annales Flensburgenses* (1926), der omfatter tiden 1558-1604 og delvis gør det ud for én kirkebog. Endvidere *Claeden: Monumenta Flensburgensia I-II* (1765-73) og *H. C. P. Sejdelin: Diplomatarium Flensburgense I-II* (1865-73). En del personalhistorisk stof fra Husum er udgivet i *Ernst Müller: Schüler und Lehrer der Husumer Gelehrtenschule von 1449-1852* (1939). Ogsaa den omfattende topografiske litteratur indeholder selvfølgelig en mængde slægtshistoriske oplysninger, bl. a. *O. C. Nerong: Das Kirchenspiel Grundhof* (1895).

Sønderjylland er modsætningernes land, præget af mødet mellem dansk og tysk. Dette giver beskæftigelsen med sønderjysk personalhistorie en særegen tillokkelse, thi netop gennem kendskabet til de mennesker, som gennem aarhundreder har virket og levet her, faar vi mulighed for at vinde en dybere forstaaelse af det nationale problem. Ad denne vej kan vi danne os et begreb om tyskhedens forudsætninger, bedømme om de hjemmetyskere, der findes i Nordslesvig, er indvandrede sydfra, eller om de maaske, naar alt kommer til alt, er efterkommere efter gode danske mennesker, der aldrig har drømt om at skulle faa en tysk efterslægt.

Enhver der beskæftiger sig med Nordslesvigs personalhistorie, vil snart opdage, at næsten alle slægter paa landet er af rent dansk afstamning, enten af sønderjysk rod eller indvandret fra Nørrejylland. Derfor kan det anbefales alle, der skulde komme i tvivl om deres nationale hjemhørsforhold at udforske deres slægts historie. For de flestes vedkommende vil det vise sig, at der ikke findes en draabe tysk blod i deres forfædres aarer, at disse var danske som deres naboer.

Arbejdet med Sønderjyllands personalhistorie er af stor betydning

for udredning af spørgsmaalet om hjemmetyskhedens oprindelse. Enhver, der med flid og omhu tager et arbejde op med vore gamle slægters historie, har derfor mulighed for at udføre et arbejde, der kan blive til nytte for den almindelige historieforskning og til gavn for vort land.

Johan Hvidtfeldt.

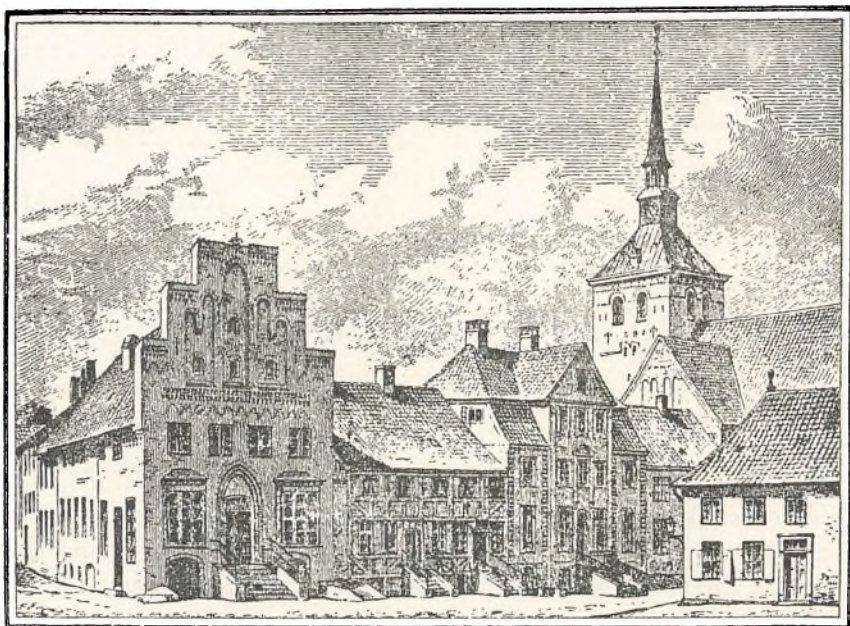
Da St. Nicolaj Kirketaarn i Flensborg brændte.

Af Julius Gregersen.

For nylig omtaltes i Flensborg Avis, at det er 70 Aar siden, Nikolaj Kirkes Taarn brændte. Som Øjenvidne kan jeg berette, at det skete Natten mellem 31. August og 1. September 1877. Omkring Klokkeren 10 Aften trak det op til et vældigt Tordenvejr, som holdt sig over og omkring Byen i tre Timer. Omkring Klokkeren 23,30 blev der blæst Alarm, og Klokkerne kimedede; der var Lynnedslag paa Duborg — i en af Hollesens Møller, hed det. De frivillige og Byens Tvangsbrandkorps med deres Sprøjter kom hurtigt til Stede i fuld Gallop op ad Bakken med alt Tilbehør, Tilbringer, Vandtønder paa Slæder, Lædervandspande osv. (dengang kendtes ikke noget til det moderne Brandværn), men det viste sig, at der ikke var noget at bestille for dem.

Men siden skulde de faa det. Jeg lærte hos Malermester Wrede i Angelbogade og sov om Sommeren oppe paa Loftet; derfra havde jeg vid Udsigt over Byen. Jeg var oppe af Sengen og saa ud ad Vinduet, og saa ca. Klokkeren 12 saa jeg de første Gnister springe ud af den øverste Taarnspids. Jeg hurtigt i Tøjet, ned ad Trappen med Raabet: Mester, Nikolaj-Taarnet brænder. Aa Snak, sagde han, det passer vel ikke. Men samtidig blev der igen blæst Alarm paa Gaden, medens Lyn og Torden og Regn var i bedste Gang. Jeg og flere andre løb i en Fart op til Kirken. Brandmænd, som havde haft Vagt ved det gamle Raadhus, hvor nu den nye Raadhusgade ligger, kom til Stede, men de kunde ikke udrette det mindste, da Vandstraalen ikke engang rakte halvvejs op til Arnestedet.

Snart slog Flammerne i lys Lue igennem Kobbretaget. Det saa meget smukt ud, thi Flammerne var blaa, grønne og røde i det smeltende Metal. Trods Uvejret var hele Søndertorv fyldt med Tilskuere. I Mellemtiden aad Flammerne sig dybere nedad, og man var ikke vis

Søndertorv i Flensborg — Nikolai Kirke (før Ombygningen).

paa, til hvilken Side Spiret vilde falde, saa Brandmændene kunde ikke komme paa Taget.

Klokken 2,30 slog Klokkerne for sidste Gang, inden de styrtede ned. Kort efter begyndte Taarnet at vakle og svinge i en Halvkreds, og alle Folk gættede paa, hvor vil det nu falde hen. Saa bøjede det sig over mod Vest — det gunstigste Sted, det kunde falde. Først fløj Hanen over i en Have i Ryttergang, og Taarnet kom bagefter og suste ned mellem to Lindetræer i Runde Kule ved Skolen. Mærkerne deraf ses den Dag i Dag, Arrene taler om, hvor det ramte.

Saa fik Brandmændene travlt med at komme op paa Taget, hvorfra de kunde hælde Vand ned i Kirken, hvor allerede en Del af Orglet brændte, og efter flere Timers Arbejde lykkedes det at slukke Ilden.

Uvejret havde ogsaa raset ud, og næste Dag saa man de nøgne, sværtede Mure rage op til Himlen, og det tog Aar, inden det nye Taarn, som vi kender nu, blev rejst. Man hælder til den Anskuelse, at Lynet tog sin Vej ind i Taarnet igennem en aaben Luge, hvorfra den gamle Taarnvogter Niels havde bygget et Stillads ud for derfra at hejse Flaget til Sedanfesten den 2. September, som det var Brug dengang.

Sorø Amtstidende

Dagligt Gennemsnits-Oplag
for 1. Halvår 1944 if. Dansk
Oplagsk. 17.091 Eksempl.

Accidenstrykkeri, Lystryksanstalt, Clichéfabrik, Bogbinder
Hovedkontor: Slagelse. Telf. 2000.
Hovedstadskontor: Telf. Palæ 4758.

Bornholms Tidende

Øens største og eneste Oplags-
kontrollerede Blad.

Telf. 121

Telf 355

Roskilde Dagblad

Byens og Egnens Blad
Søger De Husassistent eller anden Medhjælp la averter i
Roskilde Dagblad. Søger De Plads i Nærheden af Køben-
havn, faar De den bedst gennem en Annonce i Roskilde
Dagblad. Vort Trykkeri leverer Tryksaer af enhver Art.
Telefon Roskilde 601 (2 Linie)

HEJMDAL

Landsdelens Blad

Sparekassen i Nykøbing paa Falster

Langgade 5

Telefon 216

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste Blad

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

HOBRO — Telefon 13

Landbostandens Sparekasse

Nykøbing F. Tlf. 197-1197

Banken for Skanderborg og Omegn

Kontortid 10—3 Telefon 516, 517 og 518

Skanderborg

Aktieselskabet

Handels- og Landbrugsbanken

Silkeborg

Telf. 1024 (4 Linier)

Sparekassen for Svendborg og Omegn

Svendborg

Graasten Bank ^{A/S}

Kontortid 9—12 & 2—4

Lørdag 9—1

GRAASTEN

Aktieselskabet

AARHUUS PRIVATBANK

Aarhus
Hovedkontor

København
Nygade 1.

Aktieselskabet

Banken for Hobro og Omegn

DET LOLLAND-FALSTERSKE JERNBANE-SELSKAB

Aktieselskabet

Landbostandens i Skive SALLING BANK

Kontortid: 9—12 og 2—5

Lørdag 9—2.

Telefon 700 . Skive.

Stenhus Kostskole, Holbæk

Rektor Svend Larsen

Fra 1. August 1944 særskilt nyoprettet Gymnasie-
afdeling for Piger.

Horsens Landbobank ^{A/S}

Kontortid 9¹/₂-12¹/₂ og 2¹/₂-4¹/₂
HORSENS

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Folkebanken for Als og Sundeved

Aktieselskab
Sønderborg Telefon 2088
Kontortid 9—12 og 2—4

Den lollandske Landbo- stands Sparekasse

NAKSKOV Stiftet 1870

Indskudskapital ca. 61,0 Mill
Reserver ca. 3,8 Mill

Kontorer i: Maribo - -
Dannemarske - -
Stokholm - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg - -
Århus - -
København - -
Roskilde - -
Svendborg - -
Vejle - -
Ålborg -

J.D. Langreuters Eftf.

Gl. Kongevej 3
København V

Peter Jensen

OST

en gros

Eksport

Hestemøllestræde
København K.

*De tekniske Funktionærers
Fagorganisation er:*

Teknisk Lands-Forbund

med tilsluttet statsanerkendt
Arbejdsløshedskasse

*Hovedkontor Vesterport 223
Meldalsgade 1 . København V.
Telefon: Central 6114*

16 Lokalfdelinger